

TIDSREISE
SÁPMI

LÆRERVEILEDNING

DEL 2 HISTORIE

Del 2

Historie

1: Samisk historie fram til år 1000

Opp fra isen

Mortensnes

Helleristninger

Tamrein

Villreinfangst

Tacitus

Ottar

Snøfrid

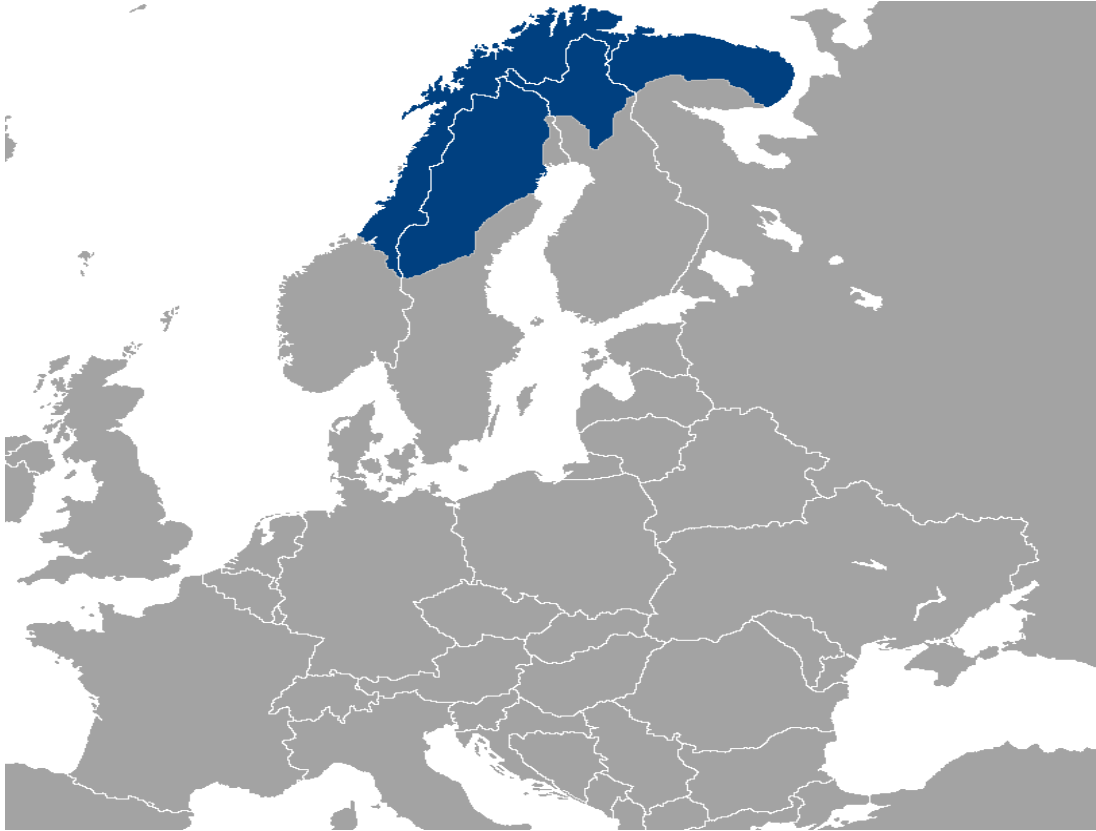
Skatt

1.1: Bakgrunnsstoff til lærer

Eldste bosettinger

Sameland, ja hele Skandinavia var dekket av tykk is helt til for ca. 10 000 år siden. Isen var opptil 3000 meter tykk. Ingen vet helt sikkert hvor de første menneskene

kom fra, men forskere og arkeologer har kommet fram til at de fulgte etter villreinflokkene som fulgte den smeltende isen fra både sørvest og nordøst (tamreindrift slik vi kjenner den i dag, ble ikke vanlig før på 1500-1600-tallet).

Spor etter de første menneskene dukker opp ca. 9000 år f.Kr, altså i eldre steinalder (ca. 11 000 år siden). Restene etter de første pilspissene og steinknivbladene ble funnet på Komsafjellet i Alta. Dette har senere fått navnet *Komsakulturen*.

På 1970-tallet ble det oppdaget et stort felt med helleristninger på sjøsiden av Jiemmaluokta/Hjemmeluft i Alta. Her er det registrert mellom 2500 og 3000 helleristninger, og dette er dermed Europas største helleristningsfelt og er inkludert i UNESCOs verdensarvliste. Helleristningene er spesielle, i det at det kan se ut som de formidler både åndelig og sosialt liv. De eldste ristningene ligger naturlig nok øverst, ca. 25 moh., og er omtrent 6200 år gamle (fra 4200 f. Kr). De nyeste er 2500 år gamle, fra yngre steinalder, og ligger 8,5 moh.

Innerst i Varangerfjorden finnes det spor etter de eldste bofelleskapene i Sápmi. De kan være minst 10 000-11 000 år gamle. Sporene kan sees i terrenget som forsøkninger som tolkes som teltringer. Boplassene nærmest sjøen er fra yngre steinalder og har tykkere gammevegger med inngang og ildsteder.

Skriftlige nedtegnelser

Den eldste skriftlige nedtegnelsen om samene er fra år 98. Den romerske historieskriver Tacitus kaller i sin bok «Germania» folket for *fenni*, som man mener må være samer. Dette ble gjennom flere hundre år navnet på samene. Navnet på folket ga også navn til landet de bodde i, nemlig *Finnmark*, som betyr Sameland. Tacitus hadde aldri vært i Sápmi eller sett samer. Han forsøkte med bakgrunn i andres opplevelser og fortellinger å gi et bilde av samene. Tacitus skriver bl.a.:

Finnene (samene) jakter på villrein og pelsdyr. Deres piler er ikke av stein, men av bein og horn. De bor i husvære laget av ris og kvister og det beskytter dem mot rovdyr og vind og vær. De syns selv de har et godt liv og er lykkeligere enn de som graver i jorda og driver med husbygging.

Vikingtida, som vanligvis regnes til perioden ca. 800-1030, var en periode med mye uro i det nordlige Europa. Først og fremst forbindes dette med vikingenes herjinger. På den tiden var det betegnelsene Finnmark og Hålogaland som dekket dagens nordnorske område. Disse begrepene møter man gjennom hele middelalderen. I det aller tidligste dokumentet som beskriver landsdelen, nemlig høvdingen Ottars beretning til kong Alfred den store av Wessex, tidfestet til ca. 890, finner vi følgende beskrivelse:

«Ottar sa til sin herre, kong Alfred, at han bodde nordligst av alle nordmenn. Han sa at han bodde nord i (dette) landet, ved Vesthavet. Han sa imidlertid at landet strekker seg langt nordover derfra; men det er helt ubebodd, unntatt her og der, på noen steder, hvor det lever finner (samer) som jakter om vinteren og om sommeren fisker i havet ...»

«Ottar sa at den landsdelen der han bodde, het Hålogaland. Han sa at ingen mennesker bodde fast nord for han.»

Han forteller videre at han eier noen titalls kyr, sauer og griser. Dessuten hadde han

Historieskriver Prokopius (ca. 490-570), som bodde i Konstantinopel, nevner i sin bok *skritiphinoi*, som betyr skigående samer. Dette forteller oss om at samene fra gammelt av har gått på ski. Også den langobardiske historieskriveren Diaconus, som levde fra 725-795, nevner skigående samer.

hester til å pløye med. Han hadde ikke noen stor åker. Han var likevel en ganske rik mann. Hans viktigste inntekt var den skatt som samene betalte til han. Skatter ble betalt i form av dun, villreinskinns og skinn fra andre pelsdyr, hvalrosstener, og skinn fra hvalross og sel.

Ottar var altså en håløygisk høvding som bodde et sted i Troms-området. Han er også den første kilden som forteller om skattleggingen og plyndringen av Sápmi/Sameland. På slutten av 800-tallet gjorde han en reise sørover langs norskekysten til Danmark og så til England, der kong Alfred tok imot ham.

Vikingene og vikinghøvdingene kjempet om handelsområder og makt, og mange steder handlet de og samarbeidet med samene om ideer, kunnskaper og varer. Giftemål mellom samer og nordmenn var trolig ikke helt uvanlig i vikingtid, noe som både arkeologiske og skriftlige kilder indikerer.

En mektig viking og konge var Harald Hårfagre (død ca. 930), som giftet seg med en samisk jente, Snefrid Svåsedatter. De fikk fire sønner.

1.2: Sentrale begreper

Istid	Den tiden da jordkloden eller vår del av jordkloden var dekket av tykk is.
Helleristning	Bilde som med en hard og spiss stein er risset inn i heller/flate berg.
Bergvegg	Fjellvegg av stein og berg.
Arkeolog	En som leter og finner spor som kan fortelle noe om mennesker som levde før oss.
Kilde	Et sted, for eksempel en nettside hvor man kan hente mer informasjon om noe, eller det kan være et funn av redskap eller en offerplass som forteller noe om hvordan folk levde der den er funnet.
Steinalder	Den tiden da folk som levde av jorda, stort sett brukte stein som redskap.
Redskaper	Et verktøy som man kan lage noe med, eller bruke til å løse en oppgave. For eksempel en sag, eller en datamaskin.
Bosetting	Sted hvor det bor eller har bodd folk fast over en viss tid.
Område	En avgrenset eller spesifikk del av en by, et land, en del av verden.
Simle	Rein av hunkjønn.
Levemåte	En måte å klare seg i livet på og å leve på, for eksempel å drive med handel, fiske, jakt, undervise i skolen.
Skatt	Den delen av inntekten man skal betale til staten.
Skatteinnkrever	Før i tiden var det en som kom og krevde inn skatten av folk og familier.
Villrein	Rein som ingen eier og har merket.
Lokkedyr/lokkerein	Dyr/rein som blir brukt til å lokke andre dyr/rein til et bestemt sted.
Dyregrav	Grav som menneskene hadde laget og som dyrene falt oppi når de fulgte den vante flyttveien. En slags fangstmetode.
Tsar	Russisk overhode før 1917.

Tips til begrepsinnlæringsmetoder:

<https://nafo.oslomet.no/ressurser/ord-og-begreper/ordforrad/>

<https://undervisningsmetoder.com/systematisk-begrepsopplaering/begrepslaering/>

1.3: Læringsmål, vurdering og læringsaktiviteter

FAG: SAMFUNNSFAG

Kompetansemål etter 7. trinn

Kjerneelement: Demokratiforståelse og deltakelse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- utforske hovedtrekk ved historien til samene og de nasjonale minoritetene i Norge og presentere rettigheter samene og de nasjonale minoritetene i Norge har i dag.

Læringsmål	Kunne bruke en tidslinje. Vite litt om hvordan de første samene levde. Vite hvor vi finner spor etter de første menneskene i Sápmi. Kunne forklare hvordan landhevingen skjedde.
Vurdering	Kunne plassere hendelser i rett rekkefølge på en tidslinje. Kunne fortelle hva folket ved iskanten jaktet på, spiste og hvordan de kledde seg. Kunne peke på kartet/GPS/Googlemaps og fortelle hvor Varangerfjorden, Hjemmeluft og Komsa er.
Læringsaktiviteter	Lese og arbeide i faktamodus og oppgavemodus i app, tilleggsoppgaver, nettsider, lage utstilling, lage presentasjoner, skrive fortellinger, se på film og dokumentar, lage spørsmål.

1.4: Komme i gang

Gi en instruksjon eller undringsoppgave /starter til alle LP

(Læringspartner)/gruppene. Det kan være et spørsmål eller en praktisk oppgave, kartoppgave, finne ut noe – for eksempel: Hva er historie? Hva gjorde du i går? Når var du tre år? Når ble du født? Hvor gammel var du da du lærte å sykle? Når er mamma født, enn mormor, da? Lage en liten tidslinje over eget liv med årstall og hendelser. Videre: Hva trenger folk for å leve? (Mat, varme og hverandre.) Hva tror dere folket ved isen spiste? Hvorfor? Hvor tror dere de første menneskene bosatte seg? Hvorfor tror dere de første menneskene bosatte seg ved havet? Hvilke klær brukte de? Hva med å kjenne på en isblokk? Finn ut på kartet hvor Varanger, Komsafjellet og Alta er. Mal isopor svart eller brun (landet). Finn store tunge steiner/heller og mal dem hvite (isen). Finn et kar som dere fyller med vann og simuler «landhevingen» ettersom isen smelter (ta bort deler av steinene).

Det er også lurt å bestemme seg for hvordan man benevner årstallene. For 10 000 år siden er i årstall ca år 8000 f.Kr eller fvt. Elevene kan gjøres oppmerksom

på dette, og dere kan snakke om det i klassen.

Elevene kan lage en egen tidslinje og et kartomriss av Norge/Sápmi som de kan bruke under arbeidet med hele historiedelen. På den bør det være plass til å skrive og tegne. Forskning sier at elever husker best det de tegner og skriver for hånd. Bruk den også som redskap for samtale.

Norge på den tiden var ikke slik vi kjenner Norge i dag. Ingen grenser, ingen skole, bøker eller penger. Det man måtte lære for å overleve, lærte man av foreldrene og de eldre. I steinalderen har folk brukt kun stein, bein og tre som redskap i over 10 000 år – tenk det! Ikke noe annet redskap var bedre enn stein og bein i så lang tid. Fascinerende. Elevene kan selv forsøke å lage redskaper av stein og bein ved å hugge med en hard stein mot en steintype som er mykere og lettere å bearbeide. Uteskole er ideelt. Samtale om, og kanskje skrive/tegne korte tekster om, hvordan de kunne klart seg ute i naturen i området der de bor.

1.5: Svar, forslag til svar og kommentarer til oppgavene i appen

10 000 f.Kr.

Emne: Mortensnes

Oppgave: skriveoppgave

Skriv og tegn – på ark, i bok eller på PC.

1. Hvor lenge har det bodd mennesker ved Mortensnes i Varangerfjorden?

[I 10 000 år.](#)

2. Hva har arkeologene funnet spor etter ved Mortensnes i Varangerfjorden?

[Hus/gammer/bosteder, graver og offersteder](#)

3. Hva er et kulturminne?

[Et kulturminne viser hvordan menneskene har brukt naturen og levd på området.](#)

4. Bruk språkfunksjonen og finn ut hva Mortensnes heter på nordsamisk.

[Ceavccegeađge](#)

5. Tenk deg at du levde for 10 000 år siden på Mortensnes. Skriv og fortell til barn i dag om ditt liv. Hva gjør du? Hva er dine oppgaver? Hva har du på deg? Hva spiser du? Lag en tegning til teksten din.

[En differensiert oppgave der elevene viser hvor mye de har forstått og lært om livet i en siida for 10 000 år side](#)

Emne: Opp fra isen

Oppgave: Multiple choice

Hva har du lært om Sápmi og istiden? Her kan det være flere riktige svar.

1. Hva dekket hele Sápmi for 20 000 år siden

[Is](#)

[Snø](#)

[Vann](#)

[Skog](#)

2. Hva skjedde når isen i Sápmi smeltet?

Det ble oversvømmelse

[Landet hevet seg fra havet](#)

[Reinen trakk nordover](#)

Menneskene forlot Sápmi

3. Hva levde de første menneskene av?

Handel

[Fangst](#)

Jordbruk

[Fiske](#)

4000 f.Kr.

Emne: Spor etter samenes forfedre

Oppgave: velg riktig svar

Hva har du lært om sporene etter samenes forfedre?

1. Hva er helleristninger?

[Bilder hugget eller skåret i stein og bergvegger](#)

Steinaldermennesker

Redskaper som kan brukes til å risse med

Store steinblokker

2. Hva kaller vi den tida da helleristningene ble laget?

Bronsealderen

Jernalderen

[Steinalderen](#)

Vikingtiden

3. Hvor mange helleristninger finnes i Alta?

Rundt 30

Rundt 300

[Rundt 3000](#)

100

Emne: Villreinfangst

Oppgave: dra og slipp

Tenk at du planlegger og gjennomfører villreinfangst – plasser aktivitetene i riktig rekkefølge.

Spise reinkjøtt 5

Lage snarer 4

Lage skjeer av horn 6

Finne ut hvor reinen går 1

Grave graver 2

Lage spyd 3

Emne: Tamrein

Oppgave: skriveoppgave

Skriv svarene dine på ark, i bok eller på PC.

1. Hva er tamrein?

Lokkedyr, trekkdyr

2. Hva ble de første tamreinene brukt til?

Som trekkdyr og lokkedyr/lokkerein i villreinfangst

3. Hvorfor ble det mer og mer vanlig å holde tamrein i stedet for å drive med villreinfangst?

For å sikre at familien alltid hadde tilgang til kjøtt, melk, ost og skinn til klær.

4. Hva måtte de samene gjøre som begynte å holde tamrein?

Forflytte seg over store områder ved å følge reinens flyttveier.

5. Hva tror du de samene som ikke ville holde tamrein, begynte å leve av?

Fiske, småviltjakt, bærplukking og håndverk.

6. Hvorfor er det mange som tror at alle samer driver med reindrift?

Fordi det er den eneste levemåten som er blitt sett på som typisk for samene. I Norge er det bare samer som har lov til å drive med samisk reindrift. Reinmerket går i arv i familien og kan ikke overdras til andre.

Emne: Tacitus

Oppgave: velg riktig svar

Hva har du lært om Tacitus?

1. Hvem var Tacitus?

En viking

En romer

En same

2. Hvor bodde og levde Tacitus?

I Sápmi

Ved Østersjøen

I Roma

3. Tror du Tacitus hadde vært hos samene?

Ja, mange ganger

Nei, aldri

Ja, men ikke så mange ganger

4. Hvilket ord brukte han om samene?

Fenni

Samer

Nordboere

800

Emne: Snøfrid Svåsedatter og Harald Hårfagre

Oppgave: skriveoppgave

Skriv din versjon av fortellingen om da Harald og Snefrid møttes og til slutt ble gift. Let i sikre kilder på Internett hvis du trenger mer informasjon. Skriv svaret ditt på ark, i bok eller på PC.

Emne: Ottar

Oppgave: velg riktig svar

Hva har du lært om Ottar?

1. Hvor bodde Ottar?

Danmark

England

[Troms](#)

2. Hva var Ottars viktigste inntekt?

Han solgte varer til samene

[Han krevde skatt fra samene](#)

Han levde av det han selv fisket og fangstet

3. Hvor ligger Kvitsjøen (sjekk på et kart)?

[I Russland](#)

I Norge

I Finland

Emne: Skatt

Oppgave: multiple choice

Hva har du lært om skatt i Sápmi? Her kan det være flere riktige svar.

1. Hvem har krevd skatt fra samene?

[Kongen av Danmark-Norge](#)

Kongen av England

[Kongen av Sverige](#)

[Tsaren av Russland](#)

2. Hvor sendte kongene skatteinnkrevere?

Sørover

[Nordover](#)

Østover

Vestover

3. Hva var spesielt populært som skatt?

Penger

Edelstener

[Reinsdyrskinn](#)

Tømmer

4. Hva førte skatteinnkrevingen i Sápmi til?

Det ble vanskelig å få tak i nok villrein

Skatteinnkreverne sluttet å be om reinsdyrskinn

Samene sluttet å spise reinsdyrkjøtt

Noen samer begynte å temme rein

1.6: Tilleggsoppgaver

10 000 f.kr

Opp fra isen

Les teksten «Opp fra isen» i klassen. Gå ut på tur i naturen. Se dere omkring og snakk sammen om hva dere ville brukt til å bygge husvære, hvordan dere ville levd og hva dere kunne spise. Ta gjerne bilder dere kan bruke som utgangspunkt for samtale i klasse/grupper/LP.

4000 f.kr

Spor etter samenes forfedre

Les teksten «Spor etter samenes forfedre» og se på flere helleristninger på nettet. Hvis dere skulle lage helleristning med det vi gjør og er opptatt av i dag, hva ville dere tegnet? Lag en utstilling med moderne helleristninger.

100 – 800

Villreinfangst

Les teksten om villreinfangst. Alle i siidaen måtte være med på forberedelsene til villreinfangsten. Lag tegneseriestriper om forberedelser og fangst av villrein på 1000 tallet.

Tamrein

Les teksten om tamrein. I Kautokeino finnes en skole der man kan lære om hvordan man skal drive tamreindrift. Den heter Samisk videregående skole og reindriftsskole. Lag noen spørsmål om ting dere lurer på om tamreindrift og send e-post til den skolen.

Reinkjøtt vi kjøper i butikken kommer fra tamreindrift. Lag et måltid av reinkjøtt – for eksempel bidos – det finnes mange gode oppskrifter på nettet. Server i klassen og spis sammen.

Tacitus

Les teksten om Tacitus. Diskuter i klassen hvor lett det er å beskrive noe eller noen man aldri har sett og møtt, men bare har hørt om. Del klassen i to og la gruppene gå på hver sine klasserom. Be gruppene beskrive de elevene som er på andre rommet – hvem er de, hvordan ser de ut, hva har de på seg, hva liker de å gjøre, hvor bor de?

1.7: Ressursbanken

TV-serie/dokumentar om samenes historie: <https://tv.nrk.no/serie/samenes-tid/sesong/1/episode/1/avspiller>

Oppskrift Bidos:
<https://www.matprat.no/opskrifter/tradisjon/bidos/>

Alta museum:
<https://www.altamuseum.no/>

Varanger samiske museum:
<http://www.varijjat.org/web/?giella1=>

Samisk historie, nettbasert opplæring:
<http://samisk.tromsfylke.no/>

Ottars beretning:
<http://samisk.tromsfylke.no/jernalderogvikingtid/ottarsberetningteksten.html>

1.8: Grunnleggende ferdigheter GLF

GLF	Dekket	Hvordan
Skriving	X	Skriveoppgaver i appen og ekstraoppgaver.
Lesing	X	Lese faktamodus i app. Lese samiske tekster på norsk.
Digitale ferdigheter	X	Tilleggsoppgave «Spor etter samenes forfedre»: finne bilder av helleristninger på nettet/nettsiden til Alta museum. Tilleggsoppgave «Tamrein»: Finne fram epostadresse og sende epost.
Regning	X	Bruke tidslinje, undre seg over tidsaspektet og tidsperspektivet. Fvt/f.Kr og håndtere årstall langt tilbake i tid.

		Tilleggsoppgave «Tamrein»: følge og regne ut mengder til antall personer i oppskrift til Bidos.
Muntlig	X	Tilleggsoppgave «Opp fra isen» og «Tacitus»: Samtale og beskrive. Lese samiske tekster på norsk.

2: Samisk historie fra år 1000 til 1600

Raskeste vikingskip

Vardøhus festning

Heksekatta

Min kirke

Misjon

2.1: Bakgrunnsstoff til lærer

På grunn av større og bedre skip og navigeringskunnskaper, skjedde det fram mot 1600-tallet en gradvis økende skipstrafikk, handel, møter og utveksling av kunnskap og ideer mellom samer, tilreisende og innvandrere. Langs kysten av Finnmark ble det etablert en permanent fiskeværbosetting. Nordmenn utgjorde hovedtyngden av innvanderne til Finnmarkskysten, men etter hvert kom det også dansker, tyskere, hollendere, skotter og færøyinge. Omkring 1300 var den norske bosettingen kommet helt til

Varanger.

Dette provoserte staten Novgorod (senere underlagt Russland), som siden 1100-tallet hadde skattlagt de samiske kyst- og innlands-siidaene i nord.

Tidlig på 1300-tallet var stridighetene blitt så store at det nærmest hersket krigstilstand mellom Danmark-Norge og Novgorod (Russland). En viktig grunn til konflikter i nordområdene var utvidelse av dansk-norsk statsmakt. Danmark-Norge festet grepet på kyst-Finnmark ved

lovgivning, misjon, kirker og festninger. Anlegg av kirke og festning i Vardø rundt 1300 var det viktigste vern mot faren fra øst. Hit gikk iallfall dansk-norsk statsmakt.

Omkring 1550 var situasjonen den at samene var tvunget til å betale skatt til tre forskjellige statsmakter: Danmark-Norge, Sverige og Russland. Statene gjorde krav på makt og rettighetene over personer og folkegrupper, men ingen av statene gjorde vesentlige forsøk på å få rett til landområder i Sápmi som sådan. Det kom senere.

Fram til slutten av 1500-tallet ble det fra dansk-norsk side gjort sporadiske forsøk på å kristne samene. Men etter sin Nord-Norgereise i 1599 ønsket kong Christian 4. å styrke kirkens stilling, og spesielt øke misjonsarbeidet overfor samene. Samtidig ble arbeidet med koloniseringen av kystområdene i Finnmark intensivert. I 1599 reiste den dansk-norske kongen Christian den 4. til Vardø. Det kan du lese mer om her:

<http://ansatte.uit.no/rune.hagen/kongen.html>

2.2: Sentrale begreper

Misjon	Overbevise, få andre til å tro og følge den samme religionen som du selv gjør, og kreve at de lever på samme måte og etter de samme reglene som du selv gjør.
Protestantismen	Mange folk ville ha en ny kristendom. De ble kalt protestanter. Protestantismen hadde nye regler og andre måter å holde gudstjeneste.
Nordområde	Området i nord, omfatter både Nord-Sverige, Nord-Norge, Nord-Finland og Nord-Russland.
Festning	En kraftig bygning /mur som skulle beskytte innbyggerne i en by mot inntrengere.
Skriver	En som har som jobb å skrive og fortelle det som skjer.
Trolldom	Magi.
Overbevist	Helt sikker på noe.
Herredømme	Ha makt over og bestemme i et område.

Grenseområde

Område med grense til et annet land.

2.3: Læringsmål, vurdering og læringsaktiviteter

FAG: SAMFUNNSFAG

Kompetansemål etter 7. trinn

Kjerneelement: Demokratiforståelse og deltakelse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- utforske hovedtrekk ved historien til samene og de nasjonale minoritetene i Norge og presentere rettigheter samene og de nasjonale minoritetene i Norge har i dag.

Læringsmål	Bli kjent med nordområdene. Vite litt om hvordan kirken tvang samene til å bli kristne. Lære om Christian Kwarts reise til Vardø.
Vurdering/dokumentasjon	Utforske og finne kirker/festninger på ulike steder i nordområdene, og kunne beskrive hvor de ligger og når de ble bygget. Forklare og beskrive begreper. Gjøre rede for metodene som ble brukt overfor samene under kristningen. Lese en tekst og lage en tegneserie med bakgrunn i teksten. Presentere,
Læringsaktiviteter	Lese i app og svare på og arbeide med oppgaver, gjøre tilleggsoppgaver, tegne, lete på nettet etter informasjon, samtale, kartlesing, overbevise andre, lese på nett og andre tekster, planlegge og lage en presentasjon eller en dramatisering.

2.4: Komme i gang

Starter: Undring, samtale. De første kirkene i Norge ble bygget på 1100-1200-

tallet. Det var veldig langt til Vardø og det fantes ingen veier, men likevel ble den

første kirken i Vardø bygget allerede i 1307. Hvorfor tror dere den ble bygget så tidlig?

Vis et illustrert kart fra 1400-1500 tallet som viser undersjøiske monstre og grufulle, eventyrlige skapninger. Folk som levde på denne tiden var veldig overtroiske og gudfryktige. Hvorfor tror du de var det?

Studer kart over nordområdene og prøv å finne kirkene. Finne ut via nettet når de er bygget og hvor gamle de er. Velge ut noen som kan merkes av på tidslinjen.

Jobbe med begreper på ulike måter: sette sammen forklaring og begrep, lage ordbøker, bruke begrepskart, tre-kronblad-blomsten.

Dele opp klassen i LP. Hvert LP-par skal finne på noe de ønsker å overbevise de andre om, og få dem til å endre mening.

Lese utvalg fra boken *Biografien om Christian Kvart*, Gyldendal Tiden, 1999. I denne boken finnes skildringer av hvordan Christian Kvart opplevde Vardø, samene – hva han så og hvor religiøs og overtroisk han var.

2.5: Svar og kommentarer til oppgavene i appen

1100 – 1200

Emne: Verdens raskeste vikingskip

Oppgave: velg riktig svar

Hva har du lært om verdens raskeste vikingskip?

1. Samene har alltid vært flinke til å bygge

Broer

[Båter](#)

Festninger

2. Sigurd Slembe ville bli konge i

[Norge](#)

Sverige

Rusland

3. Sigurd Slembe fikk bygd båtene sine

I Oslo

I Hardanger

[På Hinnøya](#)

4. Båtene samene bygde til Sigurd Slembe var spesielt

Raske

Store

Vakre

1200 – 1300

Emne: Vardøhus festning

Oppgave: velg riktig svar

Hva har du lært om Vardøhus festning?

1. Når ble Vardø kirke og Vardøhus festning bygget?

1100-tallet

1300-tallet

1500-tallet

2. Hva het kongen som bygde festning og kirke i Vardø?

Eirik Magnusson

Olav Håkonsson

Håkon Magnusson

3. Hvor ligger egentlig Vardø?

Lengst øst i Norge

Lengst nord i Norge

Omtrent midt i Norge

1500

Emne: Min kirke – mitt land

Oppgave: fleip eller fakta

Fleip eller fakta?

1. Den dansk-norske kongen, den svenske kongen og den russiske tsaren prøvde alle å få herredømme over nordområdene i mange hundre år.

FAKTA

2. Kongene fikk bygget mange skoler i nordområdene.

FLEIP

3. Grunnen til at kongene bygget mange kirker var at folk skulle lære om gud og kristendommen.

FLEIP

4. Grunnen til at kongene fikk bygget kirker var at de ville bevise at landet var deres.

FAKTA

Emne: Misjon – Hva kan vi tro på?

Oppgave: velg riktig svar

Hva har du lært om misjon?

1. Den nye kirka var spesielt opptatt av

Naturen

Kirkebygg

Misjon

Salmesang

2. Hva var det spesielle huset som samene måtte gå inn i for å tilbe den nye guden?

Lávvu

Gamme

Tårn

Kirke

3. Samene hadde mange guder, én av dem var:

Gud

Sarahkka

Balder

Frøy

4. Etter dåpen gikk samene hjem og vasket bort noe fra barnet – hva var det?

Gud

Snøen

Dåpsvannet

Navnet

5. Hva så samene på seg selv som en del av?

Vinteren

Naturen

Kristendommen
Himmelen

Emne: Heksekatta og Christian Kvart
Oppgave: dra-og-slipp

Hvem gjorde hva i fortellingen om heksekatta og Christian Kvart?

1. Hvem reiste på en lang båtreise langs Norskekysten?

Christian Kvart

2. Hvem ble plassert i en balje med litt mat i?

Katta

3. Hvem holdt en tale for katta?

Presten

4. Hvem påsto at trolldommen ble brutt da katta ble satt fri?

Kongens skriver

2.6: Tilleggsoppgaver

Misjon – Hva kan vi tro på?

1. Les teksten om misjon og teksten om samiske guder og gudinner som finnes i tradisjonsdelen. Sammenlign kristendommen og den gamle samiske troen. Tegn venndiagram og skriv inn ulikheter og likheter.

2. Prøv å overbevise de andre om noe som engasjerer deg veldig. Prøv å få dem til å like det samme som deg og å gjøre det samme som deg.

Heksekatta og Christian Kvart

1. Les historien om Heksekatta og Christian Kvart. Lag en tegneserie med utgangspunkt i fortellingen.

2.7: Ressursbanken

Knut Ingar Hansen: *Biografien om Christian Kvart*. Gyldendal Tiden. 1999.

Film: *Veiviseren*. Nils Gaup. 1987

TV-serie/dokumentar om samenes historie: <https://tv.nrk.no/serie/samenes-tid/sesong/1/episode/1/avspiller>

Om Christian Kvart:

<http://ansatte.uit.no/rune.hagen/kongen.html>

Mer om samisk middelalder:

<http://samisk.tromsfylke.no/hormeny/middelalder.html>

2.8: Grunnleggende ferdigheter GLF

GLF	Dekket	Hvordan
Skriving	X	Oppgave 1 og 3 i tilleggsoppgaver.
Lesing	X	Lese tekster og gjøre oppgaver i app, tegne, oppgave 1 i Tilleggsoppgaver.
Digitale ferdigheter	X	Lete på nett og finne svar, velge og prøve ut presentasjonsverktøy.
Regning	X	Årstall, regne ut alder (komme i gang)
Muntlig	X	Overbevise, presentere, dramatisere, samtale.

3: Samisk historie fra år 1600 til 2000

Heksebrekking

Gruver

Reinsdyr og landegrensar

Tanaelva

Hornlue

Farlig drikk

Thomas von Westen

Kautokeinoopprøret

Læstadianismen

Internatskolene

Kortskalle langskalle

Samenes nasjonaldag

Suenjel

Samerådet

Vindmøller

Elsa Laula

Kåtaskolan

Sametinget

Torkel Persson

Demninger

Den finske damen

La elva leve

Rogna på Vardøhus

Sapmi brenner

3.1: Bakgrunnsstoff til lærer

Endringer i det samiske samfunnet

Fra 1500- og 1600-tallet finnes det skriftlige kilder som forteller om samenes indre liv og levnet. Det samiske samfunnet var organisert i siidaer med egne samiske navn. Med siida-systemet organiserte samene sitt daglige liv og forholdet til andre grupper. Siidaene hadde egne rettsregler og ble ledet av et siida-råd som ga rettsregler og fungerte som domstol.

Utover på 1600-tallet økte skattleggingen av siidaene, og det gikk utover småvilt- og villreinsdyrbestanden. Samene begynte

dermed med tamreindrift for å sikre kontinuerlig tilgang til kjøtt og skinn. Til tross for tvungen kristning og tung skattlegging, omtales denne perioden som samenes «gullalder». De var likestilt med andre folkegrupper og respektert som eget folk og utvekslet både varer, kunnskaper og ideer og tanker med handelsfolk, fremmede og innvandrere både fra øst og vest.

I disse 500 årene har det skjedd store endringer i det samiske samfunnet. Med innvandring, teknologisk utvikling, handel

og samkvem med fremmede ble siidaene oppløst og tamreindriften ble mer vanlig. Samer som ikke drev med tamrein, livnærte seg med fiske, begynte med litt jordbruk eller kombinerte dette i tillegg til jakt om høsten og våren. Noen tok seg hyre på båt eller jobbet for andre.

Pomorhandelen på 1700-, og 1800-tallet var en særegen handel mellom Kvitsjø-området i Russland og Nord-Norge. Handelen førte etter hvert til at folk fra andre steder i Danmark-Norge, Sverige og Russland flyttet nordover, og folketallet økte.

Kristning

Kristendommen og misjonen festet et hardere grep på den samiske befolkningen, og den samiske «trolldommen» skulle undertrykkes. Den dansk-norske kongen skrev i 1609 et brev til sine embetsmenn i Nord-Norge med befaling om at samisk trolldom skulle forfølges. De som drev med slikt, skulle avlives uten nåde. Arktis ble ansett som et «antikrist-rike». Nord-Norge og Sápmi er det området i Norge der flest kvinner og menn ble brent på bålet – over 90 personer.

Nasjonalisme og fornorsking

Nasjonsbyggingen og grensetrekkingen, som begynte på 1300-tallet, ble forsterket. Også nasjonene var på leting etter sine røtter og sitt opphav. I løpet av 1700-tallet oppsto en trang til løsrivelse, og det foregikk flere forhandlinger mellom unionene. Kriger og handelsblokader fikk store konsekvenser også for samene og nordområdene.

Nasjonsbyggingen, nasjonalismen og nasjonalromantikken hadde store negative konsekvenser for samene og kvenene (finske innvandrere til Nord-Troms og Finnmark). De ble ansett som en skamplott og måtte bli norske. Det vil si at de måtte begynne å snakke, lese og skrive norsk. De ble gjenstand for omfattende fornorskning og ble utsatt for krenkende og nedverdiggende handlinger som skallemlinger. Barn ble sendt på internatskoler med tvungen norskopplæring i avsidesliggende områder uten tilsyn og kontroll.

Det ble bygget 50 internater. Internatene ble ofte plassert øde, for å slippe innblanding og forstyrning av norsk språk- og kulturopplæringen. Ofte kom barna hjem bare til jul, påske og sommer. Det er viktig å understreke at mange hadde det fint på internatene, spesielt rett etter andre verdenskrig da alt var brent og folk hadde dårlig husvære. Mange internat ble ikke brent fordi tyskerne hadde okkupert dem.

På svensk side ble det opprettet «kåtaskolar» med den begrunnelsen at samiske barn kun skulle lære seg grunnleggende lese- og skriveferdigheter frem til 13 årsalderen, og ellers holde seg til et liv med tamrein og ikke få gå videre på skoler.

Myndighetene oppmuntret folk fra sør til å etablere seg i nord. Ofte fikk de tildelt jord og områder som samene hadde brukt i generasjoner, men måtte gi fra seg til fordel for innflyttere. Jordene fikk norske navn. For å eie jord, måtte samene vise til

at de kunne lese, skrive og snakke norsk. Prester, lærere og lensmenn ble oppmuntret til å flytte og bo og virke der for å hjelpe til i arbeidet med implementeringen av norsk kultur og norsk språk.

Alt dette førte til at folk begynte å skjule sin samiske herkomst og identitet, i frykt for å bli sett på som et laverestående naturfolk med en laverestående kultur.

Reindriftssamene kunne ikke skjule seg fra stigmaet, og de ble i lang tid betraktet som et eksotisk folk som bodde på vidda, fulgte reinens flyttveier og ellers drev med sitt.

Fornorskningen varte fram til slutten av 1950-tallet og var svært effektiv. Konsekvensene er synlige i det samiske samfunnet den dag i dag.

Instruks

aangående brugen af lappisk og kvænsk som hjælpesprog ved undervisning i folkeskolen, hvor dette af kirke departementet er tilladt i henhold til landskolelovens § 73, 2 led.

§1.

Lærerne i de distrikter, hvor lappisk og kvænsk er tilladt brugt som hjælpesprog ved undervisningen i folkeskolen, skal de med yderste flid stræbe efter at udbrede kjendskab til de norske sprog og søge at fremme dets brug i de kredse, hvori de virker.

§2.

Samtlige lappiske og kvænske børn skal oplæres i at læse, tale og skriftlig anvende det norske sprog.

Undervisningen i norsk sker saavidt muligt paa grundlag af de i distriktet raadende norske taalesprog; ved siden af at opøves i dette, oplæres børnene efterhaanden tillige at forstaa og skriftlig udtrykke seg i det almindelige bogsprog.

§3.

Skolens undervisning foregaar i det norske sprog. Det lappiske eller kvænske sprog bruges kun som hjælpemiddel til at forklare hvad der er uforstaaelig for børnen.

Ved benyttelse af lærebøger med dobbelt sprogtekst har læreren nøie at overholde denne regel; han bør derfor stadig holde børnen til at bruge den norske tekst og først da naar denne er uforstaaelig for dem, ty til den lappiske eller kvænske. Læreren maa under sin gjerning stedse have for øie, at ved skolens arbeide for udbredelse af kjendskab til det norske sprog søges opnaaet, at dette ialfald i den sidste del af børnenes skoletid udelukkende kan blive brugt ved undervisning.

Kirke- og undevisningdepartementet, Kristiania den 18de april 1898

Wexelsen

Samisk oppvåkning

Fra midten av 1800-tallet skjedde en gradvis oppvåkning blant samene, bl.a. ved hjelp av læstadianismen. I 1852 ble det gjort opprør mot presteskapet og handelsmannen i Kautokeino – kjent som Kautokeino-opprøret. Utover hele 1900-tallet var det stadig sterkere samisk organisering og krav om bl.a. samiskopplæring i skolen. Det førte til mange avisartikler der høyt ansette politikere karakteriserte samene negativt og mente til avskaffelse av samisk språk og kultur.

Beslutningen om demming av Alta-Kautokeino-vassdraget ble et viktig vendepunkt. Naturvernere og samer sto

sammen i demonstrasjoner mot demmingen fra midten av 1970-tallet til begynnelsen av 1980-tallet. De fleste nordmenn visste nesten ingenting om hvordan samene levde og hvordan de var blitt behandlet av myndighetene. Mange hadde ikke en gang hørt om samer. Alta-Kautokeino-saken sjokkerte mange og fikk mye medieomtale også i utlandet. Men det var også mange samer som av ulike årsaker motarbeidet demonstrasjonene. I løpet av denne perioden kom det krav om retten til å forme et eget samfunn med egne utdanningsinstitusjoner. Sametinget ble opprettet i 1989, og sametingsbygget sto ferdig i 2000.

Kilde: Solbakk: Sápmi/Sameland. Davvi Girji. 2007.

3.2: Sentrale begreper

Demning	Et byggverk som demmer opp en elv for å kunne regulere vannfallet fra elva.
Kraftverk	Et byggverk som har en turbin som lager elektrisitet av vannfallet.
Gruve	En grop, hule som oppstår i et naturområde når man begynner å ta ut malm.
Malm	Mineral i stein, for eksempel aluminium, kobber.
Vindmølle	Store møller som blir laget for å produsere elektrisitet ved hjelp av vindkraft.
Internatskole	Skole der barn både bor og får undervisning.
Demonstrasjon	Møtes fysisk opp og vise sin mening om et politisk vedtak, eller noe man er misfornøyd med i samfunnet.
Demonstranter	De som fysisk møter opp for å vise sin mening.
Riksgrense	Grense mellom to land.
Representant	En person som møter opp på et møte eller noe annet på vegne av mange. Klasserådsleder representerer deres klasse i møter med elevrådet.
Opprør	Demonstrasjoner kan noen ganger utvikle seg til opprør. Da kan det bli vold mellom demonstranter, motdemonstranter og tilskuere. Politiet må gripe inn og stoppe demonstrasjonen.
Læstadianisme	En gren av kristendommen som ble grunnlagt av en som het Læstadius. Han snakket samisk slik at samene forsto hva som ble sagt i prekenene.
Skatteinnkrever	En som krevde skatt fra folk på vegne av kongen.
Skalle	Beinet som beskytter hjernen. Hodeskalle.
Skallemåling	Måle størrelsen på hodeskallen.
Misjon	Overbevise og få andre til å tro, leve og mene det samme som du selv.

3.3: Læringsmål, vurdering og læringsaktiviteter

FAG: SAMFUNNSFAG

Kompetansemål etter 7. trinn

Kjerneelement: Demokratiforståelse og deltakelse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- utforske hovedtrekk ved historien til samene og de nasjonale minoritetene i Norge og presentere rettigheter samene og de nasjonale minoritetene i Norge har i dag.

Læringsmål	Vite litt om hva fornorskning er, og på hvilke måter og når samene og kvenene ble utsatt for fornorskning. Lære om Læstadius og læstadianismen. Vite noe om bakgrunnen for Kautokeino-opprøret og Alta-Kautokeino demonstrasjonene. Lære om Sametinget og dets funksjon.
Vurdering/dokumentasjon	Skriftlig arbeid, fremføre drama, multimodal presentasjon.
Læringsaktiviteter	Idémyldring, diskusjon/samtale i klasse eller i mindre grupper, lese og gjøre oppgaver i app, gruppearbeid, pararbeid, lage tankekart til tekster, skrive tekster, manus evt. ved hjelp av modellering, arbeide med begreper, dramatisere, merke av steder, hendelser og sentrale personer på tidslinje og omrisskart.

3.4: Komme i gang

Inviter en fremmedspråklig lærer/person til å undervise klassen din i et tema på et språk som nesten ingen (kanskje noen i klassen) forstår. Samtal etter undervisningstimen om hvordan det føltes. Dette var hverdagen for mange samiske barn i skolen fra begynnelsen av 1900-tallet.

Arbeid med begreper kan være en god innfallsvinkel til engasjerende samtaler om mange temaer og kan bidra til å bygge bakgrunnskunnskap til videre arbeid med historien mellom 1500 og 2000.

Det er naturlig med tverrfaglig samarbeid med naturfaget/mat og helse angående rusmiddel og konsekvenser av avhengighetsskapende rusmiddelbruk.

Snakk om demokrati og lover og regler og hvilke konsekvenser lover kan ha for enkeltmennesker og grupper i et samfunn – særlig lite gjennomtenkte lover og lover

formet med for lite kunnskap. Elevene kan foreslå lover og dere kan diskutere lovene og hvilke konsekvenser det/de kan få for mennesker og samfunnet.

Læringspartnere kan få i oppgave å finne ut mest mulig om *Lars Levi Læstadius, Elsa Laula Renberg, Ole Henrik Magga, Mari Boine, Katrine Johnsen, Thomas von Westen, Johan Turi, Isak Saba*. Alle disse har levd i ulike århundre og på ulike måter bidratt til fortellingen om samisk historie, språk og kultur.

Bruk omrisskart og tidslinje aktivt. Da er det lettere å få overblikk. Det er greit også å merke av, i denne sammenheng, «ubetydelige» hendelser og mindre kjente personer og kanskje personer eller hendelser de har lært om i annen historieundervisning.

3.5: Svar, forslag til svar og kommentarer til oppgavene i appen

1600- 1700

Emne: Heksebrenning

Oppgave: velg riktig svar

Hva har du lært om heksebrenning?

1. Hvorfor ble noen mennesker kalt trollmenn og hekser på 1500- og 1600-tallet?

Folk mente de gjorde magiske ting for å hjelpe andre

[Folk mente de gjorde magiske ting for å skade andre](#)

2. Hva skjedde med de som myndighetene trodde var hekser og trollmenn?

De ble satt i fengsel

[De ble brent på bålet](#)

3. Hva var spesielt med fjellet Domen?

[Prestene i Europa mente at heksene samlet seg der](#)

Prestene i Europa mente at fjellet var hellig

4. Hvem var Anders Poulsen?

En prest som reiste rundt i Sápmi på jakt etter hekser

[En samisk noaidi som ble beskylt for å drive med heksekunst](#)

Emne: Gruver

Oppgave: velg riktig svar

Hva har du lært om gruver i Sápmi?

1. Hva var det i steinen som samene fant?

[Malm](#)

Plast

Gruve

Sand

2. Hvilket av disse stedene har gruvedrift?

Oslo

Ivalo

[Kolahalvøya](#)

Jokkmokk

3. Europas største gruve ligger i

Kiruna

Tana

Røros

[Kittilä](#)

4. Hva er malm?

Spisse fjelltopper

Gruve med aktivitet

[Stein med metall](#)

Åpningen til gruva

Emne: Thomas von Westen

Oppgave: velg riktig svar

Hva har du lært om Thomas von Westen?

1. Hva betyr å misjonere?

Å lære andre om lover og regler

[Å få andre til å tro på samme religion som deg](#)

Å passe på at alle går på skole

2. Kongen i København mente at det var viktig å misjonere lengst mot

[Nord](#)

Sør

Vest

Øst

3. Hvem styrte misjoneringen?

Presten

Læreren

[Kongen](#)

Lensmannen

4. Hvem ble sendt nordover av kongen av Danmark-Norge for å misjonere?

Skatteoppkrevere

Fiskere

Lærere

Prester

5. Hva bygget Thomas Von Westen mange steder mens han bodde i nord?

Hus og hytter

Gammer og telt

Skoler og kirker

Båter og skip

Emne: Reinsdyr bryr seg ikke om landegrenser

Oppgave: dra og slipp

Plasser riktig forklaring til hvert av ordene.

A) Riksgrense

B) Reindriftssame

C) Grensekommisjon

D) Grenseavtale

E) Beiterettigheter

F) Beite

1) Et merke som viser hvor et land slutter og et annet land begynner. (A)

2) En som lever av å flytte med reinen og selge reinkjøtt, skinn og horn. (B)

3) En gruppe politikere som bestemte hvor grensene skulle gå. (C)

4) En tekst som sier noe om hvordan man skal forholde seg til grensen. (D)

5) At dyr har rett til å beite på et bestemt sted. (E)

6) Når dyr spiser mat fra naturen. (F)

Emne: Den farlige drikken

Oppgave: multiple choice

Hva har du lært om da det kom alkohol til Sápmi? Her kan det være flere riktige svar.

1. Hva hadde kjøpmennene, skatteinnkreverne og prestene med seg da de kom til Sápmi?

Alkohol

Sjokolade

Tobakk

Klær

2. Hva er alkohol?

Snus

Øl

Vin

Tobakk

3. Når man drikker for mye alkohol blir man:

Flink

Sløv

Sterk

Syk

4. Hvem tilbød alkohol til samene?

Kjøpmenn

Skatteinnkreverne

Prester

Fiskere

Emne: Hornlua

Oppgave: fleip eller fakta

Fleip eller fakta?

1. Hornlua var mote blant samene i over 100 år.

FAKTA

2. Det var en prest som først mente at det var noe djevelsk med hornlua.

FLEIP

3. Hornlua ble kastet i havet.

FLEIP

4. De andre ville ikke bruke hornlua fordi den var blitt brent som heks.

FAKTA

5. I dag er det ingen som bruker hornlue.

FLEIP

1800

Emne: Grenseelv – Lakseelv

Oppgave: dra og slipp

Fullfør setningene med riktig ord.

Tanaelva er en stor elv øst i [Finnmark](#).

På 1800-tallet begynte det å komme turister hit for å [fiske](#).

Elva danner grensa mellom Norge og [Finland](#).

I Tana fisker man ordentlig stor [laks](#).

«Lakselordene» som fisket i Tanaelva kom fra [England](#).

Emne: Kortskalle, langskalle

Oppgave: velg riktig svar

Hva har du lært om hodeskallemåling på 1800-tallet?

1. På 1850 tallet begynte noen ivrige forskere å måle folks

Føtter

Hender

[Hodeskaller](#)

Ører

2. Hvordan mente forskerne samenes skaller var?

[Korte](#)

Lange

Runde

Brede

3. Hva påsto forskerne at formen på hodeskallen ville vise?

Språk

[Intelligens](#)

Levemåte

Alder

4. Noen forskere betalte kjøpmenn i Sápmi for å få tak i

Alkohol

Tobakk

Målebånd

[Skjeletter og hodeskaller](#)

Emne: Opprør i Kautokeino

Oppgave: velg riktig svar

Hva har du lært om Kautokeino-opprøret?

1. Når skjedde det opprør i Kautokeino?

[1852](#)

1862

1890

2. Disse ble drept i opprøret:

Kjøpmannen og presten

[Kjøpmannen og lensmannen](#)

Lensmannen og presten

3. Hva skjedde med opprørslederne?

[Halshugget eller fengslet](#)

Drept på stedet

De stakk av og ble aldri funnet

4. Hvorfor var samene i Kautokeino sinte på kirka?

[Fordi kirka hjalp til sånn at kjøpmennene kunne selge alkohol til samene](#)

Fordi prestene ikke kunne snakke samisk

Fordi det ikke var plass til alle i kirka

5. Hvem stengte grensa mellom Norge og Russland i 1852?

Den russiske kongen

Den russiske hæren

[Den russiske tsaren](#)

6. Hodeskallene til de som ble halshugget ble

[Sendt til hovedstaden til forskning](#)

Begravet utenfor kirkegården

Lagt i kjelleren på Akershus festning

7. Hvorfor ble Lars Jakobsen Hætta benådet?

[Han oversatte Bibelen til nordsamisk](#)

Han skrev brev til kongen

De fant ut at han var uskyldig

8. Hva skjedde med Ellen Skum?

[Hun ble dømt og satt i tukthus i 13 år i Trondheim](#)

Hun ble dømt for å være hovedopprører og halshugget

Hun oversatte Bibelen til nordsamisk

Emne: Internatskolene

Oppgave: skriveoppgave

Skriv svarene dine på ark, i bok eller på PC.

1. Hva er et internat? [Et sted hvor man bor mens man går på skole.](#)

2. Hvor i Norge ble det bygget mange internatskoler? [I samiske områder.](#)

3. Hva var spesielt med internatskolene i de samiske områdene? [Barna fikk ikke lov til å snakke samisk der.](#)

4. Hvorfor ble samiske barn plassert i internatskoler? [For å bli mer lik de andre i samfunnet og å tilpasse seg flertallets språk og kultur.](#)

Emne: Læstadianismen

Oppgave: fleip eller fakta

Fleip eller fakta?

1. Lars Levi Læstadius var en svensk og samisk botaniker og prest.

FAKTA

2. Han levde fra 1700 til 1761.

FLEIP

3. Læstadius møtte en samejente som het Maria.

FAKTA

4. Læstadius visste ikke noe om at kirka gjorde urett mot samene.

FLEIP

5. Han hjalp samene til å slutte og drikke alkohol for at de skulle få et bedre liv.

FAKTA

6. Mange samer ble omvendt til kristendommen og ble læstadianere.

FAKTA

7. I dag finnes det læstadianisme også i USA.

FAKTA

8. I dag har man sluttet å bruke samiske tolker på læstadianske møter.

FLEIP

Emne: Samenes nasjonaldag

Oppgave: multiple choice

Hva har du lært om samenes nasjonaldag? Her kan det være flere riktige svar.

1. Når er samenes nasjonaldag?

4. februar

6. februar

1. mai

8. mai

2. Hvorfor er akkurat den datoen valgt til samenes nasjonaldag?

Det første samiske landsmøtet ble holdt på den datoen

Sametinget ble etablert på den datoen

Elsa Laula Renberg ble født på den datoen

Det er en tilfeldig valgt dato

3. Hvilke farger er med i det samiske flagget?

Rødt

Blått

Grønt

Lilla

4. Hvordan er det vanlig å feire samenes nasjonaldag

Gå med kofte

Spise samisk mat

Synge samenes nasjonalsang

Gå i barnetog

5. Hvordan feires samisk nasjonaldag i Oslo?

Den feires ikke i Oslo

Ordføreren inviterer til frokost på rådhuset

Ordføreren inviterer til kveldsmat på rådhuset

Ordføreren inviterer til middag på rådhuset

Emne: Torkel Persson

Oppgave: skriveoppgave

Skriv teksten din på ark, i bok eller på PC.

Les teksten om Torkel Persson. Finn på flere skrøner om Torkel Persson i samme stil. Hvis dere vil kan dere lese fortellingene for hverandre i klassen.

Emne: Elsa Laula Renberg

Oppgave: skriv og tegn

Denne oppgaven gjør du på ark, i bok eller på PC.

Tegn en tidslinje med årstallene i riktig rekkefølge: 1877, 1907, 1917, 1931, 1948. Finn de samme årstallene i teksten om Elsa Laula Renberg og skriv inn hendelsene på tidslinja. Lag en passende illustrasjon til tidslinjen din.

1877 – født i Sverige, Vilhelmina

1907 – Flyttet til Norge

1917 – Tok initiativ til å arrangere det første samiske landsmøtet i Trondheim

1931 – Elsa døde av tuberkulose

1948 – Mannen Thomas døde

Emne: Kåtaskolan

Oppgave: velg riktig svar

Hva har du lært om kåtaskolan?

1. Hvem gikk på kåtaskolan?

[Samiske barn i Sverige](#)

Alle barn i samisk område i Sverige

Alle barn i hele Sápmi

2. Hvor ble undervisningen holdt?

I skolebygg

I [gammer](#)

Utendørs

3. Hvilket språk snakket lærerne på kåtaskolan?

Samisk

[Svensk](#)

Engelsk

Emne: Samerådet

Oppgave: fleip eller fakta

Fleip eller fakta?

1. I samerådet sitter det representanter fra Norge, Sverige, Finland og Russland.

[FAKTA](#)

2. Samerådet er det nyeste samarbeidet mellom samer fra ulike land.

[FLEIP](#)

3. Samerådet har bestemt hvordan det samiske flagget skal se ut.

[FAKTA](#)

4. Samerådet bryr seg ikke om samisk rettskriving.

[FLEIP](#)

Emne: La elva leve

Oppgave: dra-og-slipp

Hver setning mangler et ord. Plasser ordene under setning der de hører hjemme.

Elva som skulle demmes opp med en stor demning heter [Alta-Kautokeino](#) elva.

Bygda som skulle legges under vann av den store demningen heter [Masi](#).

[Naturvernere](#) kjempet mot demningen, sammen med innbyggerne i bygda og andre samer.

I [1973](#) ble det bestemt at det skulle bygges en mindre demning i stedet.

I 1979 sultestreiket syv unge samer for samenes rettigheter utenfor [Stortinget](#).

Demningen sto ferdig i [1987](#).

Emne: Suenjel

Oppgave: skriveoppgave

Skriv svarene dine på ark, i bok eller på PC.

1. Hvor lå Suenjel siida før 1917?

[Russland](#).

2. Hvor lå Suenjel siida mellom årene 1917 og 1944?

[Delt mellom Finland og Sovjetunionen \(Russland\)](#).

3. Hvor bor folket fra Suenjel siida i dag?

[Ved Sevettijärvi i Finland](#).

4. Hvorfor måtte Suenjel siidas folk flykte sørover i Finland i 1944?

[På grunn av krigen som kom nærmere i 1944](#).

5. Hva hadde Suenjel siidas folk mistet til Sovjetunionen når de kom tilbake?

[Hele Suenjel siida med husene, hjemmene og reinen](#).

6. På hvilken måte hjalp Finland flyktningene som ikke kunne reise tilbake til Suenjel?

[De fikk nye reinflokker og et nytt sted å bo](#).

7. Skriv et brev til Russlands president der du argumenterer for at folket som bor ved Sevettijärvi må få komme hjem til Suenjel.

Emne: Sápmi brenner

Oppgave: velg riktig svar

Hva har du lært om brenningen av Sápmi under andre verdenskrig?

1. Hva skjedde i Europa mellom 1939 og 1945?

Revolusjon

Demonstrasjon

[Verdenskrig](#)

2. Denne elva ligger mellom Kirkenes i Norge og Murmansk i Russland.

Tana

[Litsa](#)

Depnr

3. Russland het noe annet veldig lenge – hva var det?

[Sovjetunionen](#)

Ukraina

Hviterussland

4. Hvem ville ta kontroll over Murmansk?

Stalin

[Hitler](#)

Quisling

5. Hva gjorde soldatene før de flyktet fra Sápmi?

[Brente](#)

Festet

Hilste

Emne: Sameting

Oppgave: velg riktig svar

Hva har du lært om Sametinget?

1. Hvilket sameting ble opprettet først?

[Det norske](#)

Det svenske

Det finske

2. Hva slags saker skal Sametinget jobbe med?

Saker som regjeringen mener angår samene

Saker som FN mener angår samene

[Saker som Sametinget selv mener angår samene](#)

3. Hvordan får man en plass i Sametinget?

[Man bli stemt frem gjennom valg – som på Stortinget.](#)

Man arver plassen fra sine foreldre – som de kongelige.

Man blir plukket ut tilfeldig.

Emne: Vindmøller

Oppgave: dra-og-slipp

Hver setning mangler et ord. Plasser ordene under setningen der de hører hjemme.

Vindkraft er en **fornybar** naturressurs.

Vindmøller brukes til å lage **strøm**.

Reinsdyr er redde for vindmøller.

Bygging av vindmøller fører til store inngrep i **naturen**.

Emne: Rogna på Vardøhus festning

Oppgave: skriveoppgave

Les om Rogna på Vardøhus festning og skriv et femraderdikt om den. Skriv svarene dine på ark, i bok eller i et Word-dokument.

Slik skriver du et femraderdikt:

Første linje: ett ord – emnet for diktet.

Andre linje: to ord som beskriver emnet.

Tredje linje: tre ord som beskriver en handling knyttet til emnet.

Fjerde linje: fire ord som beskriver følelser om emnet.

Femte linje: ett ord – det samme som første linje.

Emne: Hva skjer når man demmer opp elva?

Oppgave: velg riktig svar

Hva har du lært om kraftverk og demninger?

1. Hvor bygges det demninger?

På land

I **elver**

I innsjøer

2. Man demmer opp elva for å lage

[Kraftverk](#)

Fiskevann

Vannforsyning

3. Kraftverkene produserer

Papir

[Strøm](#)

Drikkevann

4. Hva skjer med naturen der det bygges mange vannkraftverk?

Det blir ekstra frodig

Ingenting – alt er som før

[Landområder blir lagt under vann – folk og dyr må flytte derfra](#)

3.6: Tilleggsoppgaver

1600

Gruvedrift

Les teksten om gruvedrift i Sápmi, og teksten om tamrein. Mange samer lever av og med naturen. Hvordan kan gruvedrift føre til at det blir problemer for samene? Diskuter i klassen eller i mindre grupper.

Heksebrenning

Les om heksebrenning i Tidsreise Sápmi. Les deretter fortellingen under om Marit fra Makkaur høyt for klassen, eventuelt kan elevene selv lese den. Diskuter hva den handler om – hva skjer – og hvorfor.

Marit fra Makkaur

Marit var en ung dame som bodde på Makkaur, et lite fiskevær like ved Båtsfjord i Øst-Finnmark i 1630 - årene. Der bodde det ca 200 mennesker og der bodde også en kjøpmann som solgte både kjøtt og korn. De fleste levde av fisk fra havet. Fisken var både mat og handelsvare.

Marit var gift med Erik og de hadde en sønn. De hadde et godt liv selv om det noen ganger hendte at det var lite fisk i havet. En gang var det veldig lite fisk. Folk sultet, men Kjøpmannen Oluf var ikke alltid villig til å hjelpe folk med lån av kjøtt og korn til de som sultet.

En dag var det store uenigheter mellom kjøpmann Oluf og Erik. De ble så sinte på hverandre at de begynte å slåss. Erik fikk et alvorlig slag i hodet, ble syk og døde noen uker etterpå.

Nå ble det vanskelig for Marit og sønnen hennes. Hun hadde lite mat og sønnen sultet. Huset var dårlig, og høsten var kald og rå. Noen ganger måtte Marit stjele kjøtt og mat fra uthusene til de andre. En dag oppdaget naboen det, og ba henne pelle seg vekk. Marit ble sint og kjefte tilbake og truet med noen stygge ord.

Dessverre for Marit så ble naboen dårlig og døde noen uker etter denne hendelsen. Hva tror dere hendte med Marit, da?

Marit ble anklaget og beskyldt for å være heks og for å ha satt sykdom og død på sine naboer og deres kyr og sauer. Dette mens hun hadde vært fjøsjente og passet på både sauer og kyr for å tjene penger til mat.

De som bestemte på Makkaur dømte Marit til «båldom», som betyr at hun ble brent på bålet som heks. Alle på Makkaur kom for å se på bålet og brenninga. Dette skjedde i 1634.

Rune Blix Hagen

Máret Máhkiris

Máret lei nuorra nisu gii orui Máhkiris, Sámis. Son lei náitalan Erkkiin. Sudnos lei okta mánná ja buorre eallin, muhto muhtin jagi lei uhccán guolli mearas. Olbmot nelgo ja dávjá lei gilvu borramušaid alde. Gávpeolmmái Oluf ii lean mielas veahkehit olbmuid. Son lei hui hánis ja illá attii olbmuide gortni ja jáffuid vai sii sáhtte láibut láibbi. Ii olmuin lean nu ollu ruhta, go eai fidnen guoli maid sáhtte vuovdit.

Muhtin beaivve leigga Erke ja gávpeolmmái Oluf suhtadan. Oluf lei časkán Erkke garrasit oaivái ja gihtii. Erke buohccái, ja guovtte vahku maŋŋá son jámii. Dál šattai váttis dilli Márehii. Sus ii lean borramuš ja mánná nealggui. Visti lei fuotni ja čakča lei čoaskkis. Mánggii fertii suoládit borramuša eará olbmuid kámmáriin. Muhtun olmmoš fuomášii dan, ja gohčui su mannat eret. Máret suhtai, garrudii ja soaimmai siidaguoimmi fasttes sániiguin.

Siidaguoibmi buohccái muhtin áigge maŋŋá dán dáhpáhusa. Gili olbmot álge hállat ja navde ahte Máret lei bijagiid bidjan (baháid bidjan) ránnjái, go ii lean ožžon sus borramuša. Sáhka vulggii ja

buohkat gilis hálle ja balle ahte Máret galggai sidjiide bijagiid bidjat. Muhtin eará siidaguoibmi oaivildii ahte okta su sávzzain jámii. Máret lei muhtin áigge leamaš biigán su sávzzanávehis.

Máhkira báhpát ja eiseválddit dubmejedje su buollindupmui ja 1634. Buot gili olbmot ledje čeahkkanan geahččat dola ja buollima.

1800

Internatskole

Les teksten om internatskole. Les deretter fortellingen under om Ester høyt i klassen.

Diskuter i klassen eller i mindre grupper: Hvordan var Ester sin skolehverdag annerledes enn deres? Be elevene tenke seg en hverdag på internatskole og skrive dagbok fra en vanlig skoledag.

Ester forteller:

Jeg var 7 år da jeg måtte flytte hjemmefra og bo på internatskole hele uka. Det var ikke skolebuss den gangen så vi måtte gå langs elva om høsten og våren og på elveisen om vinteren. Det gjorde vi hver lørdag når skolen var ferdig, og tilbake til skolen på søndag kveld. Alle jentene måtte sove i store sovesaler. Vi var åtte stykker på samme rom. Vi hadde en vaskeservant på rommet og en potte under hver seng. Det skulle være musestille klokka 11. Jeg var redd de store jentene. Noen av dem var slemme og stakk oss som var små med nåler når ikke husmora så det. Vi måtte hjelpe til med å hente ved, vaske kopper, bære vann og vaske klær hver dag. Lekser gjorde vi hver dag fra fem til åtte om kvelden. Noen ganger hadde vi det gøy og lekte. Vi fikk ikke snakke samisk når vi lekte eller var på skolen. Selv om jeg var flink til å lese så forsto jeg ikke alltid det jeg leste. Ofte lengtet jeg hjem til mor og far og gråt meg i søvn om kvelden.

Ester muitala:

Mun ledjen 7 jagi go fertejin guođđit ruovttu ja orrut internáhtas olles vahku. Dan áigge ii johtán skuvlabusse ja iige lean geaidnu, nu ahte mii vácciimet johkagátti mielde čakčat ja jieŋa alde fas dálvit. Dan mii dagaimet juohke lávvardaga go skuvlla nogai, ja ruovttoluotta skuvlii fas sotnabeaivve. Buot nieiddat ođđe ovttas stuorra oadđinlanjas. Mii leimmet gávccis ovtta lanjas. Mis lei bassanlihtti lanjas ja pohttu seanga vuolde. Galggai leat áibbas jaskat dii 11.00. Mun ballen daid stuorra nieiddain. Muhtumat dain ledje bahát ja čuggo min unnibui stuorra náluiguin go biiggát eai oaidnán. Mii fertiimet veahkehit viežžat muoraid, bassat lihtiid, guoddit čázi ja bassaladdat juohke beaivve. Mii eat ožžon hállat sámegeiela go stoagaimet skuvllas. Lihkká go ledjen čeahppi lohkat, de in álo ádden maid lohken. Eahkediid dávjá áibbašin ruoktut eatni ja áhči lusa ja čirron dassá go nohkken.

Kåtaskolan

Vi går på skole for å øve og lære mye, slik at hjernene våre blir smartere og bedre til å lære enda mer. Vi blir derfor klokere og forstår mer for hvert år, slik at vi kan ta gode valg i livene våre. Les teksten om kåtaskolan. Be elevene se for seg at de ikke fikk lov til å øve og lære det samme som de andre elevene – hva ville skjedd da? Diskuter i klassen eller i mindre grupper.

2000

Les hva de samiske barna og ungdommene sier om det å være samisk. Noen synes det er kult å være annerledes, ikke som alle andre ungdommer i Norge. Hva tenker dere om det? Hva vil det si å være annerledes? Tror dere norske barn og unge kan føle seg annerledes i Sápmi? På hvilken måte? Hvordan kan vi respektere og anerkjenne hverandre, selv om vi ikke nødvendigvis har like interesser, like meninger, lik historie, og lik kultur? Diskuter i klassen eller i mindre grupper.

3.7: Ressursbanken

Mari Boine har laget joik til Ellen Skum og filmen *Kautokeinoopprøret*. Den finnes på Spotify. Der finnes også en versjon av Ella Marie Hætta Isaksen. Søkeord: *Elle*

Film: Nils Gaup – *Kautokeinoopprøret*

Film: Harald Zwart – *Den 12. mann*.

Mikael Niemi: *Koke bjørn*, 2019 – om Læstadius.

A. Larsen: *Dagen gryr*, ForfatternesForlag, 1912.

Ellen Hofsø: *Elvesang*, ForfatternesForlag, 2017. Om innvandringen til Nord-Norge fra Nord-Finland og Nord-Sverige.

Jan-Oscar Bodøgaard i Utdanningsnytt: «Elvesang burde være velegnet til bruk i skolen når det flerkulturelle samfunn står på timeplanen. For Kaarinas vandring fra sult og nød har sine paralleller i dag med unge enslige i sør og øst på vandring mot Vest-Europa i håp om et bedre liv.»

Kjell-Rune Henriksen i Harstad Tidende: «Den sterke historien, dramaturgien og de levende skildringene er hjertelig tilstede.»

Tonstad: *Ole Henrik Magga*, 2020.

Rune Blix Hagen: *Ved porten til helvete*. Cappelen Damm, 2015.

<https://sametinget.no/>

NIM og ivaretagelse av urfolks rettigheter:

<https://www.nhri.no/temaer/urfolk/>

Tidslinje med god oversikt over samisk historie: <https://samiskeveivisere.no/>

Heksemonumentet i Vardø:

<https://www.varangermuseum.no/besok-oss/besokssteder/steilneset-minneste/>

Om pomorhandelen:

<https://snl.no/pomorhandel>

UiO om internatskoler:

<https://www.norgeshistorie.no/kilder/velferdsstat-og-vestvending/K1806-internatskole-for-samiske-barn.html>

Boka: *Pomoreventyr*, utgitt av «Pomor vennsforening» inneholder 11 eventyr og fortellinger fra Nord-Norge og det russiske nord. Kan fås ved henvendelse til Pomormuseet:

vardo@varangermuseum.no

Fordypningstekst for elever om fornorskingspolitikken ligger i Verktøykista.

3. 8: Grunnleggende ferdigheter GLF

GLF	Dekket	Hvordan
Skriving	X	Dikt, skrøner, dagbok, fortellinger.
Lesing	X	Tekster i app, andre tekster, se film.
Digitale ferdigheter	X	Lete etter og vurdere informasjon på nettet, navigere i app, vurdere og lære ulike digitale presentasjonsverktøy.
Regning	X	Årstall, plassere hendelser på tidslinje, regne ut alder.
Muntlig	X	Diskutere, samtale om, lese selvskravne fortellinger/skrøner høyt for hverandre i klassen.

4: Hva har skjedd de siste tretti år

Bakgrunnskunnskap til lærer

Sametinget ble opprettet i 1989. Sametinget arbeider for sikring og utvikling av samisk språk, kultur og samfunnsliv. Sametingsrådet fungerer som regjeringen og har medlemmer med hver sine ansvarsområder som utdanning, helse, kultur og næring. Sametinget fungerer som et rådgivende organ overfor Stortinget i saker som berør samene. Sametingsvalget er samtidig med Stortingsvalget. Sametinget fikk i 2020 overført ca. 1,1 milliard over statsbudsjettet.

Det er ingen tvil om at store internasjonale organisasjoner som FN, (UNPFII) har hatt stor betydning for utviklingen av det samiske samfunnet, f.eks. gjennom ILO-konvensjonen 169 og barnas rettigheter som ble ratifisert i 1990. Nå er det FNs bærekraftsmål som stiller krav om inkludering og mer likestilling av folkegrupper. Ratifiseringen av barns rettigheter ga også stor drahjelp for samiske barns rettigheter. Det ble startet samiske skoler og alle samiske barn i Norge har nå rett på undervisning i og på samisk, uavhengig av hvor de bor. Kommunene skal legge til rette for det. Sametinget har ansvar for å tilrettelegge læremiddelproduksjonen, og det er de senere år kommet på plass en god del læremidler i de fleste fag.

Samisk høgskole ble også etablert i 1989 og den har bidratt til utdanning av både lærere, førskolelærere, journalister og nå også sykepleiere. De har også et lesesenter med særskilt kompetanse på samiske barn og lesing og skriving. I tillegg har de en læremiddelportal til fri bruk for lærere. De har samarbeid og utveksling av forskningsbasert kunnskap om urfolk og utdanning av urfolk og urfolkspedagogikk over hele verden. Det skjer også forskning innenfor samer og helse.

Fornorskingspolitikken overfor samene har voldt stor smerte og ført til at mange har levd med skam og fornedrelse på grunn av sitt opphav. Det har vært store konflikter i nærmiljøene når f.eks. skilt med samiske stedsnavn eller samiskundervisning skulle på plass. Kongen ba om unnskyldning for fornorskingspolitikken i 1997, og de ble opprettet en sannhets- og forsoningskommisjon som gransker fornorskingspolitikk og urett begått overfor samer, kvener og norskfinner. De skal levere inn sin rapport september 2022.

Den norske stat sto som eier av Finnmark helt fram til midten av 2000-tallet. Da fikk FEFO/ Finnmarkseiendommen overta forvaltningen og styringen av Finnmark grunn. Der skal det være tre representanter fra fylket og tre fra sametinget. Det har vært konflikter

mellom industribedrifter med konsesjoner fra staten, sametinget, samiske organisasjoner, næringer, FEFO og politikere i mange saker gjennom årene fra 1990 til i dag. Samene har måttet gi seg i sak etter sak som f.eks. har dreid seg om gruvedrift, vindmøller, mineralleting, osv. Både sameting og samiske interesseorganisasjoner, samiske politikere og næringer har kommet med sterk kritikk mot staten som gir og støtter opp om konsesjoner til utvinning og utbygging på samiske landområder til tross for at sametinget og samiske organisasjoner har stemt mot.

I læreplanene av 2020 står det for første gang eksplisitt at alle elever på grunn- og videregående skoler skal lære om samisk historie, om fornorskning og samisk samfunnsliv. Dette vil føre til mer kunnskap om samer, samiske samfunnsforhold og samisk historie.